

To forskrækkende fødder

Lånte Joyce fra Pontoppidan?

ANDERS RAAHAUGE

Det er et påfaldende litterært sammentræf, der her skal kastes lys over. To romaner, udkommet henholdsvis 1894 og 1918-20, fortæller begge om, hvordan en mand, erotisk vansmægtende, betragter en bly ung pige. Begge mænd fyldes af allehånde fantasier, indtil pigerne efter en rum tid endelig rejser sig. Da afsløres årsagen til deres tøven til de unge mænds forskrækkelse: de har samme skjulte brist, de er begge halte.

Måske et tilfælde – eller måske har den yngre forfatter lånt af den ældre. Om ikke andet, så fortæller de to forfatters håndtering af deres identiske scener en del om et skift mellem en realisme, som antoges for ‘moderne’ i det udklingende 19. århundrede, og den anderledes ufiltrerede modernisme, som bragede igennem i det 20. århundrede

Nu fik den ældre af de to forfattere også af Georg Brandes stemplet “puritansk”, mens den yngre var så erotisk direkte, efter datidens målestok, at domstolene anså hans roman *Ulysses* – hvor irerens scene med mand og kvinde optræder – for usædelig og blokerede dens udgivelse for en tid.

Den ældste forfatter er Henrik Pontoppidan; den yngre, James Joyce, har utvivlsomt kendt til Pontoppidan, da han skrev *Ulysses*, eftersom det var i 1917, Pontoppidan fik Nobelprisen.

ROMANTISK SVÆRMERI

“Heureka! Den yndigste Rose er funden!” udbryder fortælleren i Pontoppidans kortroman *Den gamle Adam* (1894, reviderede udgaver 1899 og 1922).

Han er en 28-årig giftefærdig og stuelærd mand, der holder

ferie på et fynsk badehotel og vandrer omkring i dets idylliske omgivelser. Her skuer han en tidlig morgen “en Dame, der havde anbragt sig i Naturbænkens ene Hjørne og herfra blev ved at stirre stift ud over Landskabet, tilsyneladende meget betuttet over mit Komme.”

Han slår sig ikke desto mindre ned:

Jeg løftede høfligt paa min nye Straahat og tog Plads i Bænkens andet Hjørne. Jeg fandt ingen Anledning til at lade mig fortrænge fra dette Sted, som jeg nu hver Morgen har opsøgt og derfor mener at have faaet et Slags Hævd paa. Jeg tænkte desuden, at det beængstede Kvindevæsen hurtigt vilde bortfjerne sig, naar hun saae, at jeg ikke i mindste Maade lod mig genere af hende men tværtimod satte mig rigtig til Borgeleje her.

Hun bliver stædigt siddende, trods sin generthed.

To, fem, ti Minutter forløb, og hun gjorde ikke mindste Mine til at rejse sig, blev tværtimod siddende ganske rolig, saa ubevægelig, saa musestille, at jeg tilsidst begyndte at tvivle om, hvorvidt hun var et virkeligt, levende Menneske og ikke en af de kæmpestore Dukker, som jeg ser Børnene løbe og lege med, og som mulig kunde være bleven glemt her.

Vores fortæller betages efterhånden stærkt:

Store Gud – hvor hun var nydelig! En ganske ung Pigelil – skal jeg sige seksten-syften Aar? – med rødbrunt, tætkruset Haar (jeg har altid sværmet for rødbrunt Haar!), barnligt hvælvet Pande, højt buede Bryn, friske, blegrøde Læber, Øjnene mørkeblaa som – fordømt! – jeg kan ikke hitte paa noget andet Billede end det forslidte med Violer. Kort og godt: et vevrt, frygtsomt lille Egern, den mest henrivende Skabning, man kunde se for sine Øjne.

Hun holder sine fødder omhyggeligt inde under bænken, bemærker han. En stærk rødme skyder op i hendes kinder, mens den unge mand forsøger at indlede en konversation, nærende “den samme Fornemmelse overfor hende, som man har overfor en halvtam, skælvende lille Fugl, som man har lokket til sig ved et blødt Fløjtekvadder, men som stadig sidder paa Vagt for ved den mindste uventede Bevægelse, den ringeste Støj at flyve forskræmt afsted og atter forputte sig i Skovens Mørke.”

Scenen er drivende romantisk, hvad der jo dårligt ligner Pontoppidan, der gerne tog afstand fra rørstrømsk ‘lyrisme’. Det bævende har da også en let satirisk tone, og romantikken bliver siden afsløret som helt forloren. Og ungersvenden skal desillusioneres komplet.

Men indtil videre svæver han i sine lyserøde tåger:

Hvad var det egentlig for et besynderligt lille Menneske, jeg her havde overrasket paa denne Tid af Døgnet – ensomt drømmende ligesom en Sommernattens forsinkede Elverpige? Gode Gud, hvilken Hjærtesorg havde allerede ramt det smukke Barn, at hun saaledes ganske lukkede sig ude fra Verden, skjulte sig som en saaret Hind i Ensomhedens tornefulde Tykning? ... Jeg blev greben af en hæftig Attraa efter at lære Hemmeligheden ved hendes forunderlige Væsen at kende.

Der bliver nu kaldt på hende nede fra villaen, hvor hun bor. Han tager foreløbig afsked, men hun rørte sig stadig ikke.

Engang imellem gjorde hun vel ligesom et lille Tilløb til at rejse sig; men det var, som om hun ikke kunde komme op fra Bænken.

Dette var mig fuldstændig gaadefuldt.

Han forstår efterhånden, at han gør hende en tjeneste ved selv at gøre en ende på den pinlige situation.

Jeg rejste mig op, hilste "God Morgen" og forlod Stedet.

Ganske underlig tilmode søgte jeg ind i Skoven. Men efter at have gaaet et halvt hundrede Skridt vendte jeg mig om, og mellem Træstammerne saae jeg da den unge Pige rejse sig fra Bænken og gaa ned imod Villaen. Da opklaredes Gaaden: den fine, psycheagtige Skabning haltede paa en stor Klumpfod.

Opdagelsen virker voldsomt på den unge mand, hvis egen fod i det samme såres imaginært:

Det var aldeles, som om En traadte mig med en Jernhæl paa min højre Fod. Under bitter Forstemning gik jeg Vejen hjem. Det var mig, som om jeg havde grebet Skabningens Herre i en Plumshed, en daarlig Vittighed, en drukken Spøg. Alle mine Følelser oprørtes over denne Forsyndelse mod Naturen.

Måske er virkningen af synet så kraftigt, fordi det så heftigt attråede objekt sekundært devalueres. Muligvis virker denne deformitet stærkere end f.eks. en misdannet hånd, for er gangarten ramt, er der tale om en lille vansiring af personens hele stil eller aura.

Den unge mand fatter sig dog hurtigt, for han besidder et ægte romantisk hjerte: Han beslutter sig ædelt for, at den unge kvindes attraktion faktisk forhøjes ved klumpfoden, og han opfører straks en etisk overbygning på sine drømmerier, der supplerer eros med den højere agapes ømhed. Han vil fortsat drømme om en fremtid med pigen, ikke på trods af handicapet, men nu endnu inderligere på grund af det. Forskrækkelsen forvinderes, og det lette

handicap åbner sluserne til uselvisk ømhed:

Nu forstaar jeg ærlig talt slet ikke hint første Øjeblikks Ophidselse. Ja, som jeg sidder her og tænker paa den unge Pige, forekommer det mig næsten, at hendes Legemssvagthed blot forhøjer hendes sarte Skønhed og gør mig hende dobbelt kær. En Daare var jeg, om jeg ønskede hende anderledes! Er det maaske ikke netop denne saakaldte "Svagthed", der har bevaret hendes Sjæl i dens friske Uberørthed; der har farvet hendes Kind med hin dybe Uskyldsrødme, som fremfor alt fortryllede mig?

Skavanken er slet ingen "forsyndelse mod naturen" – den unge mand er klassisk filolog og henter ædle eksempler i antikken:

Desuden: det er en Naturlov, som allerede Posidonius omtaler i sine *fabulæ*, at alle Skabningens fuldkomneste Mesterværker paa et enkelt lille Punkt har en Misdannelse, der synes bestemt til at fremhæve det heles Majestæt. Har ikke Løven en Kohale? Vralter ikke Ørnen som en Gaas? Det er, som om Skaberen, lykkelig over sit Held, har afsluttet Værket i et overgivent Kunstnerlune.

SANDYMOUNT BEACH

James Joyce skildrer et næsten identisk møde, som bliver akavet af selvsamme grund. I *Ulysses* betragter en voybegærende mand atter på afstand purung pige og rammes af en forskrækkelse ved at se hende forsinket rejse sig og fjerne sig haltende. Men mandens betagelse er her af en anderledes direkte og kødelig art. Hos Joyce er der tale om en åben seksuel voyeurisme, der – sammen med romanens berømte slutkapitel med Molly Blooms erotiske *stream of consciousness*-fantasier – var årsag til, at *Ulysses* først regnedes for utugtig.

Leopold Bloom, *Ulysses*' hovedperson, træder ud på Dublins Sandymount-strand og får øje på Gerty MacDowell, 17 år og forførende yndig.

“Hendes ansigts voksagtige bleghed var næsten forklaret i sin elfenbenshvide renhed”, og skikkelsen var “slank og yndefuld, næsten sart”.

Den hensynsløse modernisme afmonterer dog løbende alle ansatser til drømmerisk romantik med profan opklaring: Gerty er tynd pga. simpel jernmangel. Hendes hænder er “af fintåret alabast”, men deres forbløffende hvidhed skyldes blot brug af citronsaft og “dronningecreme”. Engang var hendes bryn ikke “så silkeagtigt forførende”, men da fandt hun i et dameblad det råd at bruge Brynolie.

Bloom betages og sætter sig lidt borte. Gerty sidder med to veninder, der snart opdager, at den mørke mand i det sorte tøj – Bloom kommer fra en begravelse – stirrer betaget på den kønneste af de tre.

Gerty bemærker det skam også, og den fremmedes intense blik smigrer hendes veludviklede forfængelighed.

“Gerty var enkelt klædt, men med en daglig læser af *Dame Fashion*'s sikre smag”, og en hel dag “havde hun været på jagt, for at finde noget der stod til chenillen”.

Hun drømmer om at møde en høj og bredskuldret mand med blændende hvide tænder under den flotte, velplejede moustache. Gerty spekulerer på, om den tilkommende gerne må være protestant. Hun skal i så fald nok få ham omvendt til Moderkirken. Den, som stirrer på hende, er dog af den mosaiske tro.

“På hans mørke og blege, kloge ansigt kunne hun straks se, at han var en fremmed”.

Samtidig vælder ud over stranden litaniet til den almægtige Jomfru, den barmhjertige Jomfru, englens dronning: Der fejres aftenmesse i en kirke nærved.

Både her og i *Den gamle Adam* lyder et *Ora pro Nobis* – bed for os. Kan Pontoppidan have mindet Joyce om betydningen af en ophøjet baggrund for det lave begær?

Fortælleren i den danske roman mindes et cistercienserkloster, fra hvis kirke han forestiller sig et korsvar:

Da hørtes en enkel, mandig Røst inde fra Kirken:

“Nøgen kom du hid, nøgen gaar du herfra, nøgen skal du staa for mit Aasyn.”

Og Munkekoret faldt ind:

“Ora pro nobis!”

Kun en drøm i det protestantiske Danmark – i det katolske Dublin en virkelighed.

Gerty konstaterer tilfreds:

Jo, det var hende, han så på, og der var noget sigende i hans blik. Hans øjne brændte sig ind i hendes, som om han ville udforske hende helt og fuldt og læse hendes inderste tanker. Det var vidunderlige øjne, så uendeligt udtryksfulde, men kunne man stole på dem?

Det kan man ikke: Bloom har allerede hånden i lommen og tilfredsstillende sig selv.

Mens koret i kirken bagved intonerer *Tantum ergo*, tager Gerty sin hat af for at fremvise sit hår, hendes største pryde, for den fremmede.

Man måtte rejse langt for at finde så yndigt et hår. Hun kunne næsten se den beundring, som straks skød op i hans blik, og som fik det til at gyse lifligt i hver en nerve hos hende.

Hun taber næsten vejret, da hun ser det udtryk, hun nu har tændt i hans øjne.

Han så på hende som en slange på sit bytte. Hendes kvindelige instinkt sagde hende, at hun havde vakt djævelen i ham, og ved tanken herom skød en brændende skarlagensrødme op fra hals til pande, indtil hendes yndige ansigtsfarve blev som en herlig rose.

En af Gertys veninder går hen til Bloom for at spørge om klokken, og han tager hånden op af lommen og bliver nervøs. Gerty kan på afstand høre, der var “en kultiveret klang i hans stemme, og skønt han talte roligt og sikkert, var der dog en anelse af skælven i det dæmpede tonefald.” Han blev jo afbrudt i sin onani.

Han stikker atter hånden i lommen, mens Gerty “føjte en mærkelig fornemmelse løbe igennem sig over det hele”.

Og mens de hører bønner fra de troende bag sig, rettes hans mørke øjne “atter stift imod hende og insugede hver linje i hendes legeme, ja bogstaveligt talt bedende ved hendes alter. Aldrig nogen sinde kunne en utilsløret beundring i en mands lidenskabelige stirren have vist sig tydeligere. Det er for dig, Gertude MacDowell, og du véd det.”

‘Gerty’ er en forkortelse af Gertrud. Den unge pige hos Pontoppidan hedder også Gertrud.

KOLDT OG KLAMT

Samtidig med at de to veninder bryder op og kalder på Gerty, lyder kirkeklokkerne ud over stranden, og pater O’Hanlon uddeler ved alteret velsignelsen med det hellige sakramente i sine hænder. Som Bloom nærmer sig sit klimaks, begynder et vældigt fyrværkeri inde over Dublin. Gerty konstaterer, at mandens ansigt lyses op af hvidglødende lidenskab. Og de indgår et drømmerisk ægteskab i ånden: “hun vidste, hun kunne stole på ham til døden, en solid, en ægte mand, en mand af usvigelig ære lige til fingerspidserne. Hans hænder og ansigt skælvede hektisk og hun dirrede.”

Hun læner sig bagud for at se fyrværkeriet og blotter derved bevidst sine yndefulde ben for ham, og hun synes, hun hører hans hæse åndedræt. Han “kunne ikke modstå synet af den vidunderlige åbenbaring.”

Gerne ville hun have kaldt på ham med et halvkvalt udråb, rakt sine snehvide, slanke arme ud imod ham, følt hans læber mod sin hvide pande, så at hun måtte udstøde et lille halvkvalt udråb, et lille dæmpet skrig, som fortalte om ungpigeelskov, hint skrig som har lydt gennem evigheder. Og så fløj en raket op, bang sagde det og lyset blændende.

‘Bang’ sagde det også i Blooms bukser.

Gerty rejser sig og går med et protesterende og undseeligt bebrejdede blik, som får ham til at rødme som en ung pige.

Hvor havde han dog været et udyr. Nu igen? En skøn, ubesmittet sjæl havde kaldt på ham, og hvordan havde han svaret, usling som han var?

Men han ser også en uendelighed af barmhjertighed i de øjne, som nu lyser syndsforladelse over ham. Sådan som det sker for de troende i kirken bagved.

Her vil de mødes igen i morgen, tænker hun.

Det får vi så aldrig at vide, om de gør, for handlingen i *Ulysses* udspiller sig som bekendt kun over én dag.

Deres sjæle mødes i et sidste dvælende blik, og hun sender ham et blegt, sødt tilgivende smil grænsende til tårer. Hun véd nemlig om Blooms intime klimaks: En veninde har fortalt hende, hvordan deres logerende med assistance fra vovede fotos “tit gjorde noget grimt i sengen som hun nok kunne tænke hvad var. Men dette her var noget som var helt anderledes fordi det var så forskelligt fordi hun næsten kunne mærke hvordan han drog hendes ansigt hen til sit og den første hastige, varme berøring af hans smukke læber. Desuden var der jo syndsforladelse så længe man ikke gjorde det dér andet før man var gift...”

Praktisk sans og romantisk sværmeri er ofte naboer hos Joyces kvinder. Men nu må hun rejse sig:

Hun gik med en vis rolig værdighed, som var karakteristisk for hende, men forsigtigt og meget langsomt, fordi, fordi Gerty MacDowell var....

Skoene for små? Nej, Hun er halt! Åh!

Herpå skifter Joyce synsvinkel, og vi rykker ind bag Blooms øjne, hvor læseren mestendels befinder sig; gearet skifter til *stream of consciousness*. Vi erfarer, at romantiske Gerty i høj grad har fejlvurderet den eksotiske fremmede, som hun trods hans uterlighed jo regner for den sværmerisk dybe, gådefulde med de vidunderligt udtryksfulde øjne. Blooms er nemlig kynisk nøgterne *post festum*.

Så var det på grund af den halten, hun sad tilbage, da de andre løb, tænker han.

Svigtet skønhed, En legemsfejl er ti gange værre hos en kvinde. Men det gør dem så venlige. Godt at jeg ikke vidste det da hun sad der. Alligevel en hed lille djævel. Ville ikke have noget imod.

Så meget for hans æteriske aura.

Med varsom hånd ordnede Mr. Bloom sin våde skjorte. Åh Gud, den lille slappe djævel. Begynder at føles koldt og klamt. Eftervirkningen ikke behagelig. Men man skal jo af med det på en eller anden måde. De er ligeglade, Føler sig måske smigret.

Siden overvejer han:

Vidste hun mon hvad jeg? Naturligvis. Ligesom en kat der sidder i sikkerhed for en hund, som vil springe op.

JOYCE TALER DANSK

Joyce kunne læse dansk, ja, han talte det flydende. I 1936 besøgte han København, 51 år gammel og berømt. *Ulysses* var udkommet 14 år tidligere og skulle stærkt forsinket udkomme i hans irske hjemland samme efterår. En skandalesucces og et banebrydende hovedværk inden for den gryende modernisme.

Det var ikke noget tilfældigt turistbesøg, den irske berømtthed aflagde i den danske hovedstad. Joyce var en stor beundrer af Ibsen og havde derfor som ganske ung lært sig norsk, så han kunne læse ham på originalsproget. Han nærrede også kærlighed til J.P. Jacobsens forfatterskab og ønskede nu at se noget af det Skandinavien, som havde vundet hans hjerte. Han ankom sammen med sin Nora til København, hvor journalisten Ole Vinding blev hans guide. Vinding beskriver i sin bog *Vejen til den halve verden*, hvordan besøget spændte af.

I seksten år havde han drømt om at komme til Danmark, og siden han begyndte at tænke, havde han følt sig overtydet om at have dansk blod i årerne – vikingeblood.

Tre dage fulgte Vinding parret rundt i hovedstaden. Han var kulturjournalist, men måtte desværre holde sig tilbage med litterære spørgsmål til berømtheden, for værterne havde bildt Joyce ind, at Vinding var kunstmaler og hed 'Ole Vinkær'. Joyce tålte nemlig ikke journalister i sin nærhed.

Vinding konstaterer forbløffet, at Joyce ligefrem talte flydende dansk. Forfatteren nærrede også planer om at flytte til København. Han blev på de tre dage dog træt af byen og fortrød.

J.P. Jacobsen har sat sig spor i Joyces skønlitterære værk, bl.a. i *Stephen Hero* (1905) og *Finnegans Wake* (1939). Men hvordan med Henrik Pontoppidan? Har Joyce læst ham?

Når AI trækker vod findes intet spor af en forbindelse mellem de to; heller ikke findes den nævnt i antologien *Joyce og Danmark*. Men derfor kan han jo sagtens have læst Pontoppidan. Og den store irer holdt sig ikke tilbage fra dansk import.

J.P. Jacobsen leverer dette fine billede i sin novelle "To Verdener":

Som en elendig Flok af vantrevne Tiggere, der er bleven standsede af Vandet og Ingenting har havt at give i Færgeløn, staa Husene nede paa den yderste Bræmme af Bredden, med deres værkbrudne Skuldre trykket mod hinanden, og stage haabløst med deres trøskede Krykkestolper i den graadige Strøm...

Joyce er blevet betaget, for i novellen "A Little Cloud" fra samlingen *Dubliners* skriver han frejdigt:

As he crosses Grattan Bridge he looked down the river towards the lower quays and pitied the poor stunted houses. They seemed to him a band of tramps, huddled together along the riverbanks, their old coats covered with dust and soot, stupefied by the panorama of sunset and waiting for the first chill of night to bid them arise, shake themselves and begone.

Dette meget direkte lån påvises af Poul Bangsgaard i ovennævnte antologi. Bangsgaard nævner tillige, hvordan fyrværkeriet i strandscenen i *Ulysses* kan være inspireret af en tilsvarende erotisk stemnings-opladning ved fyrværkeri i *Niels Lyhne* af

J.P. Jacobsen. Men ikke et ord om Pontoppidan i denne grundige antologi.

EMANCIPERET EROTIK

Henrik Pontoppidans forliebte mand er mildt sagt anderledes æterisk anlagt end Bloom. Han rammes således af voldsom skam, efter han på en løssluppen skovtur med feriegæsterne på sit badehotel kom til at kysse en emanciperet københavnsk skolelærerinde – "henved fyrretyve Aar, ung, forøvrigt ganske pikant, en Slags moderne Mænade med et stort, ræverødt Haar i yppig Fylde ned over magre Skuldre, lille Fladnæse og en bred, umættelig Mund; dertil en fortræffelig Tallie og Buste (hvad enten nu Vorherre eller Skrædderinden har Æren af disse Herligheder); endelig er hun ikke Spor af snærpet, men "taler naturligt om naturlige Ting" – som det hedder."

Vores uerfarne fortæller mindes kun uklart kysset:

Jeg veed blot, at jeg pludselig befandt mig ene med Frk. Semberlin inde mellem nogle Buske, og at jeg her – Pokker maa vide, hvordan det kom over mig! – slog mine Arme omkring hende og gav hende et Kys.

Nu må han daglig se hende på hotellet – med væmmelse og tiltrækning:

Siden jeg forleden paa Skovturen begik den Uforsigtighed overfor hende, omkreser hun mig bestandig i al sin afskrækkende Hæslighed og udstiller frækt sin smækre Tallie og fulde Barm til min Beskuelse. Og – hvorfor lyve for mig selv? – skønt jeg aner, ja er fuldt overtydet om, at disse Yndigheder alene er Skrædderindens Værk, tildrages uvilkaarlig mit Blik.

Så voldsom er hans anger, at han nu vil renoncere på drømmen om at vinde den bly uskyldsengel. Han føler sig tilsølet og uværdig – noget af en kontrast til erfarne

og ugenerete Bloom fra det 20. århundrede. Pontoppidan er endda kun 25 år ældre end Joyce og overlever ham med to år.

Bloom opsnapper gesvindt en seksuel oplevelse på sin vej gennem storbyen og rammes på ingen måde af den rædsel, som Pontoppidans uskyldige hovedperson føler, "hver Gang Vilddyret viser sig for os i sin sande Skikkelse, som den blodtørstige, umættelige Grib, der sønderslider Menneskenes Hjærte."

Stemningen på dennes fynske badehotel kom hurtigt under lummer, erotisk fortætning:

Her paa Hotellet falder Figenbladene efter en foruroligende Maalestok. De endnu let rødmete Eroter, jeg straks ved min Ankomst sporede i Luften, har de sidste Dages Sol udruget til en Skare brunstige Fauner. Og tilmed har de ynglet saa rigt rundt om i Krogene, at Størsteparten af de unge (og enkelte af de gamle med) synes at gaa omkring med Hjærteblodet i Kinderne. Jeg har observeret det før: der er noget epidemisk ved erotisk Attraa. Hvor den unge Eros, den gamle Adam, eller hvad man nu vil kalde denne dunkle Guddom, der forklæder Menneskene som Engle eller som Aber, ... hvor han først faar opbygget et Alter i et Menneskehjærte, samler han sig hurtigt en hel Menighed.

Skovturen, hvor lærerinden får sit kys, bliver vild. Sågar gæsternes fornemme alderspræsident, halvt lammet efter en blodprop, bliver der fyret op under af selskabets smukke flane. Pontoppidans beskrivelse er fantastisk:

Endog den apoplektiske Ekscellence i det latterlige Karnevalskostume har hun indfanget i sine Snarer. Det er just ikke opbyggeligt at se dette vandrende Lig, der akkurat kan slæbe sig afsted ved en Tjeners Arm, en Storkorsridder og forhenværende Minister, gøre sig til Nar ved hofmæssigt at kysse denne Vinkelskriverdatters Haand og fremlalle Galanterier med sin lamme Tunge. Han har skaffet sig Plads ved Bordet lige ved Siden af hende; og naar hun binder ham Servietten om Halsen eller hjælper ham med at tranchere en Kylling, fortrækker han Ansigtet med en Grimace som en gammel Galt, der endnu paa Slagtebænken gotter sig, naar man klør den paa Ryggen.

SKILSMISSE FORDØMT

Hjerteskærende er en midaldrende assessors – retsanklagers – fald. Fortælleren så ham på båden mod Fyn tage afsked med sin hustru og to sønner på vej til rekreationsopholdet på det fynske badehotel:

Sjældent har et Menneske ved første Øjekast indgydt mig en saadan Sympati, ja Ærefrygt som denne Moder [...] der var i disse tavse Hilsner, i denne stilfærdige Afsked en langt inderligere Ømhed, et oprigtigere Vemod end i de andres Raab og strømmende Taarer. Først da vi var helt ude i Sejlløbet og ikke længer kunde skelne Ansigterne paa Broen, løftede hun rask sit Lommetørklæde, og Drengene svang deres Huer. Jeg stod tilfældigvis i dette Øjeblik lige ved Siden af Assessoren; og jeg lagde da Mærke til, at den høje, kraftige Mand, den hærdede Forhørsdommer, havde duggede Brillglas.

Denne pæne mand forhekkes til vanvid af nævnte flane, frk. Carlsen, og telegraferer til konen, at han vil skilles.

Om skilsmisens moderne virkelighed bemærker romanens kyniske dr. Levin:

Assessor Tofte er rejst til København for at lade sig skille fra sin Hustru, og denne ubetydelige Geschichte var allerede saa vidt ordnet pr. Brev og Telegraf, at han inden sin Afrejse fra Badehotellet kunde forestille Frk. Carlsen som sin Forlovede. Se, det kan man kalde ekspedit Ekspedition, en Skilsmisse pr. omgaaende. "Kære Kone, jeg ønsker at skilles fra dig, vær saa venlig at lade mig din Mening desangaaende vide med næste Post."

Saaledes er dette hellige Ægteskab, der sluttes i Himlen og brydes paa det første det bedste Borgmesterkontor. Skønt jeg ikke har personlige Erfaringer at tale af, kan jeg af alting forstaa, at det i vore Dage er adskilligt lettere at komme af med sin Kone end med en Elskerinde. I første Tilfælde agerer Staten Koblerske og er lutter Gelassenhed. Hvad ønsker De? Ah, Skilsmisse! Sørensen, et Par Stole til den Herre og Dame! Vær saa venlig at tage Plads, vi skal straks være til Tjeneste, det hele er blot et Øjeblik's Sag. Og mod Erlæggelse af et Par Kroner for et Dokument besørger Staten i en Haandevending et Hjem splittet for alle Vinde, gør et Par uskyldige Børn fader eller moderløse, fraskriver dem deres helligste Rettigheder og sætter med sit kongelige Segl Skammens og Vanærens Stempel paa en hel Familje. Saadan er vor menneskekærlige Tids Retfærdighed!

Nu vil assessoren "i Anledning af en smuk Hals at dræbe et Par Smaadrenge's frejdige Livsglæde, forgifte dem deres Ungdom og kaste en mørk Skygge over hele deres fremtidige Liv. Og under hvilket Paaskud? Med hvilken Ret? ... "Liden-skabens Ret". Ha, ha!"

Måske flagellerer Pontoppidan her sig selv i fiktionens form? Han traf jo den smukke Antoinette på et badehotel og lod sig derfor skille fra hustru og to børn. Stolt af forløbet var han ingenlunde, kan man læse i erindringerne.

SVIGEFULDE KVINDER

De romantiske illusioner hos vores hovedperson i *Den gamle Adam* får dog først deres endelige knæk, da genstanden for hans egen kærlighed afsløres som endnu en flane.

Efterhånden havde han ellers overvundet sin ruelse over det flygtige kys og søger tilbage til den bly pige med klumpfoden:

Jeg forstaaer det ikke selv; men jeg føler det med vemodig Glæde, at jeg nu endelig, virkelig elsker!

Han opsøger atter hendes bolig og mener at have lov at nære håb:

Da jeg gik forbi Havelaagen og hilste, saae hun op – først ligesom studsende, derpaa med et uroligt, næsten sky Blik, der endnu tydeligere end forleden røbede for mig, at jeg har faaet en lille Plads i hendes Hjærte.

Der er ganske vist en ung mand til stede, en søløjtnant, men det er kun en fætter. Men mens fortælleren konverserer pigens gamle tante, udspiller sig bag ham en frygtelig scene:

Jeg havde al min Opmærksomhed mistænksomt henvendt paa de to unge, der sad noget bagved mig, hver i sit Hjørne af Stuen, men saaledes, at jeg kunde iagttage dem begge i et Pillespejl, der hang paa Væggen overfor mig. Pludselig saae jeg, at de gav hinanden et Vink, og lidt efter listede de bort bag min Ryg og forsvandt ned i Haven.

Jeg gad gerne have set mit eget Ansigt i dette Øjeblik. Jeg saae vistnok overordentlig dum ud. I hvert Fald har jeg aldrig i den Grad havt en Fornemmelse af, at min Forstand sad nede i mine Støvler. Det forekom mig nemlig – jeg skriver “forekom”, fordi jeg endnu i dette Øjeblik ikke med Sikkerhed tør paastaa det – at hun ude paa Verandatrappen hviskede til ham: “Er han ikke skrækkelig uheldig?”

Rimeligvis mærkede Tanten min Distraktion. Med en vis Forlegenhed – og som en Slags Undskyldning for de unge Menneskers Opførsel – gav hun sig til at tale om deres Ungdommelighed og om det nære Forhold, de fra Barnsben havde staaet i til hinanden. Og af al hendes forblommede Tale, og navnlig af den megen, overbærende Hovedrysten, hvormed hun ledsagede den, forstod jeg tilsidst, at det unge Par var hemmelig forlovet.

Jeg følte mig mere og mere som Idiot. Mine Tanker tumlede rundt nede i mine Støvler, og min Storetaa var lamslaet af Bestyrtelse.

Atter rammes hans egne fødder stedfortrædende, ligesom da han opdagede klumpfoden.

Idet han nu “sætter det Tilfælde, at den unge Frøken havde været en Kokette, en Flane, ja en løs Fugl – kri-kra! – jeg føler mig som En, der er sluppen fra Galgen efter at have mærket Strikken krilre paa Halsen. Hvad kendte jeg egentlig til hende? Hvad andet vidste jeg om denne Dame, end at hun havde et kønt Ansigt, en pæn lille Figur og en vanskabt Fod? – – Men saadan er det! Et mildt Blik fra et Pigeøje ... og vort Hjærte staar i Flamme. Et frygtsomt Haandtryk ... og vi lægger vort Liv for hendes Klumpfod! Og naar jeg saa tænker paa, at det var mig, – mig! – der vilde moralisere for Assessor Tofte! Ja, vi er allesammen gale, skrupgale! Og de fleste af os er endnu ganske uheldbredelige.”

Selv hun! Den angiveligt uskyldsrene. De romantiske illusioner brister komplet, kynismen triumferer.

Henrik Pontoppidan skildrer ikke sjældent *collateral damage* ved løsslupne drifter. Emancipationens herold i Danmark, Georg Brandes, havde bemærket det og irriteredes over, hvad han anså som manglende frisind på kønslivets område. I sin dagbog noterer han januar 1917 om den 59-årige Pontoppidan: “Han er puritansk, nedstamning fra 100 præster fornægter sig ikke. Og han selv er næppe mere mand.” Altså formodet impotent.

Pontoppidan formulerede på sin side sin skepsis ved Brandes’ korstog for seksuel frigørelse i et fødselsdagsdigt til dennes 70-årsdag:

Det Kundskabens Træ, han har plantet i Landet,
som favned saa vidt over Fjorde og Bugter,
forgifter nu Folket med ormstukne Frugter.
Og Adam den nye, blev dum som den gamle.
Og Eva forgreb sig paa Kærlighedsgaven
og aad med hver lysten Gorilla i Haven.

Den gamle Adam er en levende, litterær illustration af fødselsdagsdigtets tanke.

ABSTRACT

Could the world-renowned author James Joyce have borrowed a scene from Henrik Pontoppidan? There is, at any rate, a striking similarity between a situation in Pontoppidan's short novel *Den gamle Adam* and a scene in *Ulysses*. In both cases, a love-stricken man observes a young woman and becomes intensely captivated. Yet when she rises, he is startled. A comparative reading, moreover, reveals a marked stylistic divergence between Pontoppidan—who is at once a romantic and a critic of Romanticism—and Joyce, whose mode is modernist, cynical, and erotically far more explicit. Joyce admired several Danish writers and even spoke Danish himself, which makes the possibility of influence not entirely implausible.

Anders Raahauge, født 1956, mag.art. i Litteraturvidenskab. Sognepræst ved Sct. Marie kirke i Sønderborg. Udgav i 2023 bogen Pontoppidans præster

LITTERATURLISTE

- Bangsgaard, Poul: "Jacobsen og Joyce", in: *Joyce og Danmark*, red. Ida Klitgaard og Steen Klitgaard Povlsen, 2006.
- J.P. Jacobsen. "To verdener", in: *Mogens og andre Noveller*, 1882.
- James Joyce: *Dubliners*, 1914.
- James Joyce: *Ulysses*, 1922, danske citater ved Mogens Boysen.
- Henrik Pontoppidan: *Den gamle Adam*, 1894.
- Vinding, Ole: *Vejen til den halve verden*, 1963.